

УДК 271.2(497.11)''1766/1804''

ДАБРОБОСАНСКА МИТРОПОЛИЈА У ВАСЕЉЕНСКОЈ ПАТРИЈАРШИЈИ 1766-1804*

АПСТРАКТ: У раду је указано на положај Дабробосанске митрополије и њених митрополита у времену од укидања Пећке патријаршије 1766, до избијања Првог српског устанка 1804. Посебна пажња посвећена је личностима дабробосанских митрополита и њиховој делатности. У наведеном периоду на челу Дабробосанске митрополије су се променила четири архијереја, Серафим, Кирил, Пајсије и Калиник. Осим Серафима, последњег митрополита Пећке и првог митрополита Васељенске патријаршије на челу митрополије, који је био Бугарин, остали су били грчког порекла. Сви они су одговорно вршили духовну мисију, штитећи вернике пред Портом од самовољних и незаконитих поступака носилаца локалних власти. У време последњег хабзбуршко-османског рата 1788–1791. митрополит Пајсије имао је значајну улогу у томе. Исти архијереј добио је у Цариграду и дозволу за обнову сарајевске цркве, страдале у пожару 1788. Након Пајсија, 1802. је на чело Дабробосанске митрополије дошао митрополит Калиник. Српска револуција, која је две године касније избила у суседном Београдском пашалуку, значајно ће утицати на околности у којима је и он, такође успешно, вршио своју духовну мисију.

Кључне речи: Османско царство, Пећка патријаршија, Васељенска патријаршија, Дабробосанска митрополија, Сарајево, црква, митрополити, верници.

---

* Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја „Европа и Срби (1804 – 1918): подстицаји и искушења европске Модерне“ (Ев. бр. 177031), који се реализује у Историјском институту у Београду.

У време укидања Пећке патријаршије, Дабробосанска (Сарајевска) митрополија се, као и сам патријаршијски центар, налазила у тешком стању, које је било далеко од нормалног поретка. Године 1763. за пећког патријарха изабран је њен митрополит, Василије Јовановић-Бркић: Њега је убрзо заменио нов митрополит, Дионисије, кога је васељенски патријарх послао да сакупи архијерејске и патријаршијске приходе и остане на њеном челу, о чему му је 20. марта 1763. издат и одговарајући султанов берат.¹ У овом случају на први поглед је необично да новог митрополита шаље васељенски, а не пећки патријарх, који је претходно и сам био на дабробосанском архијерејском престолу. Међутим, такво је било реално стање у православљу на Балканском полуострву на Балканском полуострву под османском влашћу. Васељенски патријарх је тада директно утицао на збивања у готово свакој епархији две патријаршије, Пећке и Охридске. Разлози за слање митрополита Дионисија у Сарајево такође се виде из султановог берата: дабробосански митрополити очигледно нису успевали да прикупе своје, законом одређене приходе, али ни пећки патријарх. Ипак, разлог за директан уплив васељенског патријарха у овај проблем није био само дуг те митрополије према Пећкој патријаршији, већ пре свега њен дуг према држави. Пећка патријаршија је за плаћање тог дуга била непосредно одговорна, али тада очигледно више није имала довољно ауторитета да га наплати и измири. У овом случају поново је дошло до изражаја правило да Васељенска патријаршија интервенише у унутрашњим питањима помесних цркава када су се оне налазиле у ситуацијама које нису биле способне да реше.

Митрополит Дионисије вероватно је у одређеној мери успео да изврши своју мисију. На челу Дабробосанске митрополије

¹ Сејфудин еф. Кемура-Владимир Ђоровић, *Прилози за историју цркве у Босни и Херцеговини у XVIII и XIX стољећу*, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини XXIV, Сарајево 1912, док. 1, 414; Љиљана Чолић, *Турски документи за историју Српске православне цркве, фонд Глише Елезовића*, Приштина 1996, 69–70; Недељко Радосављевић, *Шест портрета православних митрополита 1766–1891*, 16–17.

остао је до доласка новог митрополита Серафима 1766. Серафим је, до доласка на њено чело, иза себе имао значајан монашки живот. Пореклом из Разлога, монашки чин је примио у Рилском манастиру у који је, заједно са својим братом, дошао у раној младости. Монашко име било му је Серапион. Као рилски монах, био је добро образован за време у коме је живео.² До 1754. Серапион је прикупљао милостињу за свој манастир у румунским кнежевинама Влашкој и Молдавији. Потом је, времену од 1754. до 1758. био игуман Рилског манастира, што говори о томе да је брзо напредовао у монашкој структури.³ У епископски чин игумана Серапиона рукоположио је 1758. пећки патријарх Кирил II. Приликом рукоположења за епископа он је добио и ново име, Серафим. Прва епархија којом је управљао била је Ћустендилска (Бањска, Коласијска) митрополија.⁴ За дабробосанског (сарајевског) митрополита, Серафим је интронизован свега неколико месеци пре укидања Пећке патријаршије. У бујурулдији издатој у *Централној управи Румелијског вилајета* 24. маја (4. јуна) 1766, наводи се да је *изабран од Синода и потврђен царским бератом за сарајевског епископа*.⁵ У време настанка тог преписа Серафим је, очигледно, већ стигао у Дабробосанску митрополију и преузео управу над њом. Да је тако, указује и податак да је у селу Ратково код Кључа те године освештао цркву Преноса моштију Светог Николе.⁶

² Рилски манастир је, иако је био на простору Самоковске митрополије Пећке патријаршије, највероватније као ставропигијална лавра, био под непосредном управом васељенског патријарха. Недељко Радосављевић, *наведено дело*, 21–22.

³ Ђордан Ивановъ, *Свети Иванъ Рилски и неговият манастиръ*, София 1917, 114–115; Ђордан Желев, *Няколко непубликувани автографи и приписки от Рилския манастир*, *Paleobulgaria* XXIX, София 2005, No 3, 101–102.

⁴ Недељко Радосављевић, *наведено дело*, 21; *Турските документи на Рилския манастиръ*, превелъ и наредилъ Д. Ихчиев, док. 6, 261–262.

⁵ Препис бујурулдије, засноване на султановом берату, сачинио је сарајевски кадија Ел-Хаци Сулејман. Д. Ихчиев, *наведено дело*, док. 5, 260–261; Nedeljko Radosavljević, *Bulgarian Metropolitans in the Orthodox Eparchies in Bosnia and Herzegovina (1766-1878)*, *Études Balkaniques* 3, Sofia 2008, 125.

⁶ *Пријеглед протопрезвитерата, парохија, са бројем села, кућа и душа, српско-православног свеиштенства и описом цркви у Дабробосанској дијецези у години 1887*, Дабробосански источник (Додатак), Сарајево 1888, 16.

У време подношења молбе султану Мустафи III и патријарху Самуилу Ханцерису за укидање аутокефалности Пећке патријаршије, коју је потписао и митрополит Серафим, стање у Дабробосанској митрополији било је релативно стабилно. У савременим изворима нема трагова да је због тог његовог поступка дошло до било каквих испољавања незадовољства. У то време, митрополити пристигли из Васељенске патријаршије су у епархијама Пећке патријаршије били честа појава, па сам чин гашења њене аутокефалности краткорочно није ништа променио у свакодневном животу верника и нижег свештенства, како мирског тако и монашког. Видљивог незадовољства није било ни у другим великим епархијама, попут Београдске или Ужичко-ваљевске. Проблема је, међутим, било у Херцеговачкој и Рашкој (Новопазарској) митрополији.⁷ За разлику од већине других епархија, Дабробосанској митрополији на челу је био архијереј словенског порекла, до тада епископ Пећке патријаршије, који је у новој епархији брзо учврстио углед.

Положај у коме се налазио митрополит Серафим није био једноставан, а ствари које је морао да решава биле су знатно сложеније него у случајевима архијереја у епархијама које су се налазиле на подручју Београдског пашалука. Разлог за то делимично је био и у сложеној верској структури становништва на простору који је обухватала његова епархија. Док је после Београдског мира у Београдском пашалуку муслиманско друштво, због малобројне популације, било готово на издисају, ограничено на вароши и касабе, у Босанском пашалуку није било тако. Муслиманска популација била је бројна и витална, и као таква значајан резервоар попуне османске војске. За Османско царство је то било веома важно, јер је та провинција после великих ратова крајем 17. и почетком 18. века поново постала крајиште (серхат), према војно све јачој Хабзбуршкој монархији.

---

⁷ Недељко Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766-1831*, Управа Васељенске патријаршије, 85–86.

Поред тога, утицај централне власти у великој мери је био ограничен ауторитетом локалних муслиманских феудалних породица, које су давале и значајан број државних чиновника, па и паше на челу појединих санцака. Положај православних хришћана је, због тога, повремено бивао врло сложен. У мирно време постојала је толеранција власти према њима, док би у времену ратова или устанака они често постајали једва трпљена популација, у коју или централна, или локална власт нису имале поверења. Конзервативност муслиманског врха у Босанском пашалуку додатно је утицала на то.

Митрополит Серафим је, ради остваривања својих права, некад морао да тражи заштиту код високих државних чиновника. Бујурулдијом коју му је 7. (19) јуна 1768. дао Мехмед Емин, мутеселим санцака Бања Лука, наређује се кадијама каза Бања Лука, Костајница, и Дубица, као и *капетанима, забитима и другим првацима*, да се митрополиту не праве препреке како у вршењу духовне мисије, тако и приликом прикупљања митрополитских и патријаршијских прихода.⁸ У истом документу наводи се да је митрополит код њега долазио лично, што говори да се вероватно суочио са озбиљним проблемима те врсте. Мутеселим је бујурулдијом наредио да се такве појаве спрече, да се починиоци тих противзаконитих дела напишу а списак са њиховим именима достави њему. Како у бујурулдији нису наведени конкретни починиоци, може се претпоставити да је та појава узела ширег маха.⁹

Чињеница да се митрополит 1770. истим поводом обратио и сарајевском санцак-бегу, Абдулах Мустафа-паши, показује колико је ауторитет државних власти био у опадању. И сарајевски санцак-бег је у бујурулдији издатој 31. августа (11. септембра) 1770. изричито наредио потчињеним старешинама да лица

---

⁸ Д. Ихчиев, *наведено дело*, док. 6, 261–262.

⁹ Исто, док. 6, 262.

која спречавају митрополита Серафима у обављању његових дужности и у прикупљању прихода буду ухапшена и кажњена.¹⁰

У сачуваним записима, натписима и другим изворима српске провенијенције, нема података о томе да је митрополит Серафим био у било каквом неспоразуму са локалним свештенством, па и са економски снажном сарајевском црквеном општином, са којом су митрополити и у време постојања Пећке патријаршије имали проблема, како око надлежности, тако и око висине и прикупљања прихода. И он је, као и његови претходници и наследници, потврдио општински *Црквени устав*.¹¹

Митрополит Серафим напустио је сарајевски архијерејски престо 1776. Исте године, 4. маја, султановим ферманом потврђен је нов сарајевски митрополит, Кирил. Из тог фермана види се уобичајени редослед избора, именовања и увођења у дужност православних епископа у Османском царству. У њему се наводи да је митрополит Кирил претходно *изабран на предлог Синода*. То је још један доказ да су нередовне околности, које су владале уочи укидања Пећке патријаршије, већ биле прошлост. За митрополита Серафима се, пак, наводи да *драговољно одступа због старости*.¹²

Кирил је био први дабробосански (сарајевски) митрополит постављен у редовном поступку од Васељенске патријаршије у

¹⁰ Исто, док. 7, 262–263; Nedeljko Radosavljević, *Bulgarian Metropolitans in the Orthodox Eparchies in Bosnia and Herzegovina (1766–1878)*, 129.

¹¹ Серафим се на Уставу сарајевске цркве потписао на грчком језику, заједно са протосинђелом Данилом. *Шематизам православне митрополије и архидијецезе Дабробосанске за године 1884, 1885. и 1886*, Сарајево 1886, 3.

¹² Сејфудин шејх еф. Кемура-Владимир Ћоровић, *наведено дело*, док. 3, 416. Даљи животни пут митрополита Серафима указује да је још дуго био активан, па помињање старости као разлога за његово добровољно повлачење вероватно није био прави разлог. Недељко Радосављевић, *Шест портрета православних митрополита*, 24.

Цариграду. По мишљењу Владислава Скарића и Саве Вуковића, он је претходно био један од Серафимових придворних монаха.¹³

И митрополит Кирил је, по доласку на чело Митрополије, потврдио Устав сарајевске црквене општине.¹⁴ У то време она је имала спорове са неколико муслиманских и јеврејских породица, које су захтевале да им се исплати дуг који су начинили Кирилови претходници у протеклих 25-30 година. Као доказ за то, суду су предочени одређени сенети (потврде) и облигације. Суд је одбио тужбу, јер општина није имала увида у задуживање владика. Међутим, како повериоци нису одустајали од притиска на њу, митрополит је послао представку и у Цариград. На њу је султан одговорио ферманом којим је наређено да се испоштује судска одлука, док су лица која су се непозвана укључила у спор упозорена да ће бити кажњена уколико то наставе.¹⁵

Дабробосански митрополити су са сарајевском црквеном општином повремено долазили у неспоразуме, јер су њене привилегије задирале у њихова права загарантована бератом или ферманом о постављењу или потврђивању. То, међутим, сигурно није био случај са митрополитом Кирилом, који је преузео на себе обавезу да посредује код државних власти како би заштитио општинска права.

Марта 1779, Кирил је посебном граматом васељенског патријарха Софронија позван да из епархије дође у Цариград. У грамати је наведено да ће се у престоници извесно време *задржати због епархијских послова*. Управу над епархијом митрополит је предао намесницима Јеротеју и Пахомију, који су имали обавезу да уредно сакупљају архијерејске приходе и шаљу уобичајену

¹³ Вероватно се радило о митрополијском протосинђелу, али се не може одбацити ни могућност да је Кирил био и викарни епископ. За ферман о потврђивању, митрополит Кирил је царској хазни уплатио пешкеш од 6.000 аспри. Владислав Скарић, *Српски православни народ и црква у Сарајеву у 17. и 18. вијеку*, Изабрана дјела II, Сарајево 1985, 45; Сава еп. Вуковић, *наведено дело*, 277.

¹⁴ Владислав Скарић, *наведено дело*, 46.

¹⁵ Исто, 45.

милостињу у Цариград.¹⁶ У истом документу се, између осталог, помиње и дуг који митрополија има према Патријаршији, а који очигледно није био мали.¹⁷ Намесници које је оставио са тим задатком убрзо су, по одлуци Васељенске патријаршије и одобрењу султана, замењени новим викарним епископом, митрополитом Јоаникијем, кога Иван Степановић Јастребов на основу фермана пронађеног у Пећком манастиру изједначава са будућим истоименим рашким, потом рашко-призренским и скендеријским митрополитом. Јастребов, такође наводи да је Јоаникије бивши *белокиски владика*. Из тога није сасвим јасно на челу које епархије је Јоаникије претходно био, мада Јастребов појам *белокиски* изједначава са *бјелополски*.¹⁸ Јастребов указује и на физичка оштећења тог фермана, па се отвара и питање могуће грешке приликом његовог ишчитавања. Сигурно је, међутим, да је нови викарни епископ већ имао архијерејски чин, и да је од привремених намесника преузео послове у Сарајевској митрополији.

Кирил се сувише кратко време налазио на челу Дабробосанске митрополије да би велики дуг начинио сам, па је вероватно реч о старим дуговима његових претходника. Распрострањену појаву дугова према васељенском патријаршијском центру у Цариграду у бившим епархијама Пећке патријаршије црквене власти морале су да решавају и именовањем посебних опуномоћеника, који би радили на њиховом прикупљању уз сагласност и помоћ Порте. За таквог опуномоћеника за Дабробосанску митрополију је марта 1776. изабран београдски митрополит Јеремија Папазоглу, а на молбу патријарха и Светог синода султан је ферманом наредио локалним властима да му буду на располагању, док је његовој пратњи, ради личне безбедности, одобрио *да могу*

¹⁶ Исто, 46.

¹⁷ На истом месту.

¹⁸ И. С. Јастребов, *наведено дело*, 28–29.

да промене своје одело и носе оружје.¹⁹ Међутим, с обзиром на то да се намесницима који су 1779. остали иза митрополита Кирила наређује да прикупе и пошаљу новац који епархија дугује, мисија митрополита Јеремије очигледно није дала добре резултате.

Митрополити су из својих епархија позивани у Цариград из више разлога: у неким случајевима радило се о избору за члана Светог синода, па би привремену управу над епархијом у том периоду обављао викарни епископ, протосинђел или друго овлашћено лице. Међутим, ретко који од њих се враћао назад, већ су касније добијали друге, у црквеном поретку веће и угледније епархије, понекад и ближе престоници.²⁰ Други разлог за њихово позивање у Цариград била је одговорност за евентуалне пропусте, због чега би били кажњавани одузимањем епархије или прогонством у неки од манастира са строгим испосничким животом.²¹ Трећи разлог могла је бити одлука о премештају у другу епархију. Сем тога, сукоб епископа са земаљским властима такође је Патријаршију приморавао на такав корак, уколико би он још увек био у домету

¹⁹ Сејфудин еф. Кемура-Владимир Ћоровић, *наведено дело*, док. 2, 414. Промена одеће која се помиње у пракси је значила да људи из пратње митрополита Јеремије могу у одређеним ситуацијама обући одела карактеристична за муслимане, како не би били узнемиравани током вршења своје мисије, што као пракса није било ретко. Митрополит Јеремија је за опуномоћеника који треба да прикупи дугове именован исте године када се повукао сарајевски митрополит Серафим. Немогућност, или недостатак воље да оштријим мерама прикупи заостале патријаршијске дажбине, могли би бити и узрок Серафимовог повлачења са архијерејског престола.

²⁰ Тако је, на пример, херцеговачки митрополит Јосиф 1835. повучен из епархије да би постао члан Светог синода, али је и даље формално остао на њеном челу. касније је именован за митрополита Димитријаде, да би се, на крају, опет врагио у Херцеговину. Недељко Радосављевић, *Херцеговачки митрополити 1766–1878*, Историјски часопис 57, Београд 2008, 183.

²¹ Због безакоња које је чинио у својој епархији 1814–1815, на пример, ужичко-ваљевски митрополит Данило II Јовановић Алаук је одлуком патријарха кажњен строгим прогонством у манастир Метеори, уз минимално месечно новчано издржавање. Тек после шест година, 1821, казна му је ублажена и он је изабран за нишког митрополита. Исти, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831, управа Васељенске патријаршије*, 189–192.

државних или духовних власти.²² Постојао је и још један разлог, не црквене, већ личне природе. Неки од архијереја желели су да се повуку у миран манастирски живот, обично у братство из ког су потекли, као што је то био случај са митрополитом Серафимом, који се на крају вратио у Рилски манастир.

Разлог одласка митрополита Кирила на основу пристигле патријаршијске грамате није могуће утврдити, али с обзиром на то да се не помињу никакве казне нити премештаји, већ само *црквени послони*, може се претпоставити да је реч или о унапређењу, или премештају у другу епархију. То посредно потврђује и берат новог сарајевског митрополита Пајсија. У том берату, издатом 28. марта 1780, наводи се да му митрополит Кирил добровољно уступа епархију. Поред општинских места за ову врсту исправе, други подаци о новом митрополиту, сем да је *вредан, да добро познаје народне обичаје, и да је изабран од патријарха и сабора архијереја*, у овом документу нису наведени.²³

Време управе митрополита Пајсија било је сложено, јер су се спољнополитичке околности, проузроковане даљим отварањем Источног питања, готово увек одражавале и на положај османских хришћанских поданика. Митрополит Пајсије морао је да води рачуна о својим односима са централном влашћу, али и са локалним властима, које нису увек испуњавале наредбе из Цариграда. Исто тако, његов задатак постављен од Патријаршије био је да вернике штити како од незаконитих поступака локалних власти, тако и од непромишљених позива на авантуристичке подухвате, као што је подизање устанка за ослобођење од османске власти без икаквих изгледа за успех. Економски моћна сарајевска црквена општина такође је био битан чинилац са којим је морао да нађе заједнички језик у погледу њених права и обавеза.

²² Дионисије Папазоглу, београдски митрополит, ставио се у време последњег хабзбуршко-османског рата 1788-1791. у пропагандну службу бечког двора, позивајући Србе да се придруже у рату против Османског царства. Зато је 1791. емигрирао, а Патријаршија га је формално сменила и поставила другог митрополита, Методија, на његово место. Исто, 178-179.

²³ Сејфудин еф. Кемура-Владимир Ћоровић, *наведено дело*, док 7, 422.

С обзиром на догађаје који ће уследити након његове интронизације, те задатке није било једноставно испунити. Припремајући се за могући рат против Османског царства, Хабзбуршка монархија предузела је низ извиђачких активности, како би се њена војска што боље упознала са дубинама Балкана и припремила за успешан продор. Те активности нису спровођене само у Београдском пашалуку, где је муслиманског становништва било мало, већ и у Босни, и то највише у пределима које је обухватала Сарајевска митрополија. Фрањевачки ред у Босни први је позван да у тим активностима учествује, али је одзив био слаб. Мала фрањевачка заједница, поучена искуством из ранијих ратова, држала се по страни ради сопственог опстанка. Насупрот томе, православно свештенство показало је жељу да сарађује у тим подухватима. Свештеници из Босанске крајине и северне Босне сарађивали су са хабзбуршким официрима који су им, као и у Београдском пашалуку, придодати као ђакони или слуге приликом прикупљања милостиње. Иако им је обећана новчана накнада, ова акција била је далеко мањег обима него у Београдском пашалуку. Разлога за то било је више, али је основна препрека била бројност муслиманског становништва и гарнизонских места, као и урбаних центара, што је мисију чинило знатно тежом.²⁴ Придобивање православних становника Босанског пашалука за сарадњу са хабзбуршком војском отпочео је и бачки епископ Јован Јовановић, још у време док је у 1784–1786. био горњокарловачки владика.²⁵ Такве активности биле су опасне за локално становништво, али и митрополита и свештенство, јер су код османских власти могле да их искомпромитују и изложе одмазди. Митрополит Пајсије свакако је знао за њих, али нема расположивих извора који би потврдили да их је одобравао, или да је покушавао да их спречи. Ипак, јасно је да му је основни задатак

---

²⁴ Васо Чубриловић, *Босански фрајкори у аустриско-турском рату 1788-1791*, Браство XXVII, Београд 1933, 4–6.

²⁵ Исто, 8.

био духовна мисија и брига о повереним верницима, и да у митрополију из Патријаршије сигурно није испраћен да би радио на подизању устанка.

У време последњег хабзбуршко-османског рата 1788–1791, и поред прокламације фелдмаршала Ласија, изостао је општи хришћански устанак у Босни, и то у стратешки најважнијим, пограничним областима. Продор у северозападну Босну није текао по плану, а локалне османске снаге биле су добро опремљене и вршиле су сталне противударе, па је једина значајнија последица тих збивања било исељавање православних породица са подручја које је запосела хабзбуршка војска у Војну границу. Од војно способних мушкараца формиране су, као и на простору Београдског пашалука, добровољачке јединице, *фрајкори*, под командом пуковника Јована Ковачевића и потпуковника Филипа Вукасовића.²⁶ Те јединице, међутим, ни изблиза нису имале важну улогу као фрајкори који су деловали на простору Београдског пашалука. Малобројни и необучени они нису били способни за значајније операције у дубини османске територије, а команданти регуларних трупа тражили су да се њихови припадници не мешају са другим јединицама. Ови фрајкори распуштени су септембра и октобра 1791, а резултат ратних операција на простору Босанског пашалука био је одлазак дела становништва у емиграцију, иако је Свиштовски мир склопљен 4. августа 1791, гарантовао амнестију свим учесницима антиосманских активности.²⁷

Османске власти су, са своје стране, такође учиниле све што је могуће да до масовног устанка не дође. Иако су околности биле нередовне, хришћанско становништво је умиривано, његова миграција је спречавана, а у неким крајевима је одузимано и оружје. Поред тога, вршена је и мобилизација православних, који су деловали у склопу османских јединица, а највише их је било у посадама градова и у коморама већих формација.²⁸ Шире вести

²⁶ Исто, 21–23.

²⁷ Мир у Свиштову склопљен је 4. августа 1791. Исто, 30–31.

²⁸ Исто, 18.

са ратишта о османским успесима, страх од неизвесности након првих хабзбуршких пораза, али и комуникација са властима које су се, поред одређених насиља, ипак старале да одрже ред и заштите становништво, учинили су да намера о подизању општег устанка буде осујећена.

Деловање сарајевског митрополита Пајсија је, као и у случајевима других архијереја у пограничним областима, било под чврстом контролом османских власти. У Босанском пашалуку дешавало се да у кризним временима митрополити буду позвани у Травник као јемци за мирно понашање раје, и не може се искључити могућност да се то десило и у време последњег хабзбуршко-османског рата. Осим тога, архијереји су имали обавезу да верницима шаљу прокламације са позивима на оданост султану и државним властима. Хабзбуршке власти оствариле су комуникацију са београдским митрополитом Дионисијем Папазоглуом, који се отворено ставио у њихову службу, и 1791. емигрирао, поставши после тога будимски владика. За разлику од њега, митрополит Пајсије остао је у епархији, међу својим верницима, делујући код локалних власти у циљу њихове заштите, и тако је испунио важан део своје мисије.

Већ је напоменуто да је сваки дабробосански митрополит морао да води рачуна о специфичном односу са сарајевском црквеном општином. У почетку његове управе ти односи вероватно нису били најбољи. Владислав Скарић наводи да су се сарајевски хришћани 25. априла 1785. *жалили на митрополита* да је тражио од народа више прихода него што је било одређено по берату. Иако се не помиње његово име, то је могао бити само митрополит Пајсије. На ову жалбу из Цариграда је као одговор стигао ферман у коме се тачно наводи које дажбине и у ком износу митрополит може захтевати.²⁹ На основу датих података, међутим, не може се са сигурношћу реконструисати ток ових догађаја, јер је могуће да је митрополит потраживао и неке дугове,

---

²⁹ Владислав Скарић, *наведено дело*, 46.

или је сматрао да полаже право и на део њене имовине, зато што можда још увек није потврдио њен статут. Међутим, односи митрополита Пајсија и сарајевске црквене општине постали су знатно бољи након што је, на захтев њених епитропа и угледних грађана, успео да издејствује ферман којим се дозвољава обнова цркве изгореле у пожару 1. јула 1788.³⁰ Молба грађана Сарајева митрополиту Пајсију написана је 6. (17) јануара 1793. Радови су завршени децембра те године, а у знак захвалности одлучено је да се име митрополита Пајсија увек помиње у литургији која се у сарајевској цркви служи.³¹ Митрополит Пајсије је 20. (31) октобра 1794. издао диплому хиландарским јеромонасима Авксентију и Партенију да у његовој епархији могу прикупљати милостињу за свој манастир. Посебна одлика овог геста је у томе што је проигуману, јеромонаху Авксентију, као угледном духовнику допуштено да врши одређене свештене радње (освећење водице, исповедање...), али му није дата никаква парохија. Сама повеља и дипломатички је занимљива, јер је писана двостубично, на грчком и српском језику.³²

Митрополит Пајсије је, поред већ поменутог викарног епископа Јоаникија, који је постао рашко-призренски и скендерски-митрополит, касније имао још једног викара. То је био архиепископ који се такође звао Јоаникије, 1804. је постао зворнички митрополит.³³

На челу Сарајевске митрополије Пајсије је остао до 1802, када је умро природном смрћу. У сицилу Цареве џамије у Сарајеву

³⁰ Пожар је избио у кући једног јеврејског трговца и брзо се ширио градом, јер је највећи број млађих и способних мушкараца који су могли спречити његово ширење био мобилисан. Исто, 47.

³¹ Исто, 48, 154.

³² Недељко В. Радосављевић, Душица Стојковић, *Повеља сарајевског (добробосанског) митрополита Пајсија, дата хиландарским монасима о праву на прикупљање милостиње*, Зборник за историју БиХ 7, Београд 2012, 111–119.

³³ Исти, *Викарни епископи Дабробосанске митрополије 1766–1878*, Историјски часопис 62, Београд 2013, 173–174.

сачуван је препис берата од 13. новембра 1802, у коме се наводи да је митрополит умро, и да је народ замолио да се именује његов наследник. Свети синод Велике цркве је на његово место изабрао и султану предложио митрополита Калиника. Султан је тај избор потврдио и новом митрополиту издао уобичајени берат.³⁴ У Дабробосанској митрополији, новоизабраног митрополита Калиника дочекао је викарни епископ, титуларни митрополит кратовски Јоаникије.³⁵ Време управе митрополита Калиника највећим делом се подударало са ратним периодом Српске револуције, што је положај хришћанског становништва у Босанском пашалуку учинило знатно сложенијим него до тада.

Збивања у Београдском пашалуку, у коме је дошло до убиства законитог везира и преузимања власти од одметнутих јаничара, подржаних од одметника Осман Пазван-оглуа из Видинског санџака, била су све време уско повезана са догађајима у Босанском пашалуку, у коме је централна власт имала чвршћу контролу. Када је јануара 1801. убијен београдски везир, Хаџи Мустафа-паша Шиникоглу, управу над провинцијом преузеле су старешине одметнутих јаничара, дахије, које су потпуно поништиле полуаутономни статус православног становништва, потврђен са више фермана, од лета 1793. до фебруара 1794. Након сазнања да су српски оборкнезови и друга угледна лица, заједно са муслиманима лојалним Цариграду планирали подизање устанка против њихове управе, дахије су се одлучиле на радикалне мере које би то спречиле: по тој замисли, кнезови и најугледнији свештеници били би убијени, а иста одмазда би се применила и на све мушке становнике Београдског пашалука који су у време последњег османско-хабзбуршког рата (1788-1791) имали десет и више година, док би остатак становништва био приморан да прихвати

³⁴ Сејфудин еф. Кемура-Владимир Ђоровић, *наведено дело*, док. 10, 426.

³⁵ Недељко В. Радосављевић, *Викарни епископи Дабробосанске митрополије 1766–1878*, 174.

ислам.³⁶ Тако радикалне мере нису имале готово никаквих изгледа на успех, посебно ако се има у виду опремљеност локалних Срба оружјем из времена док су служили у јединицама Хаџи Мустафа-паше. Треба, такође, истаћи и то да централна власт, која је узурпаторе само привидно признала док се не реши проблем Осман Пазван-оглуа, са тим планом дахија није имала никакве везе, и да је он био супротан како шеријату, тако и дотадашњој државној пракси.³⁷ Преценивши своје снаге и потценивши могућност хришћана да се од тога одбрани, дахије су почетком 1804. отпочеле сечу кнезова, у којој је страдало преко 70 најугледнијих Срба. Њихова последња жртва био је угледни архимандрит Хаџи Рувим Нешковић. Након тога, 2 (14) фебруара, подигнута је буна против дахија, односно Први српски устанак, који ће брзо прерасти првобитно локални значај. Предели Босанског пашалука, а самим тим и православних митрополија на његовом простору, биће од тада непосредно изложени утицајима тих збивања.

Недељко В. Радосављевић

---

³⁶ Душан Пантелић, *Београдски пашалук пред Први српски устанак 1794–1804*, Београд 1949, 417–419; *Ка српској револуцији*, ИСН IV/1 (Славко Гавриловић), 429.

³⁷ Једини османски владар који је имао сличну идеју, да хришћанско становништво Цариграда преведе у ислам а цркве претвори у џамије, тврдећи да се град није предао већ да је у целости био освојен, био је Селим I Јавуз (1512–1520). Од тога су га, на молбу патријарха, одговорили велики везир и други угледни муслимани, јер је намера била супротна шеријатском праву и привилегијама које је Мехмед Освајач дао Генадију Схоларису, првом патријарху по заузимању града. О томе шта се хришћанима спремало патријарха Теолепта I обавестио је управо велики везир, Пири Мехмед-паша. Steven Runciman, *The Great Church in Captivity*, Cambridge 1968, 189–190. Тај пример из већ далеке прошлости који се односио на престоницу, свакако није био узор дахијама, који за њега можда нису ни знали.

DABROBOSNIAN METROPOLIS IN ECUMENICAL PATRIARCHY
(1766-1804)

In 1766 Patriarchy of Peć was abolished, and it's eparchies became a part of the Ecumenical Patriarchy. Dabrobosnian Metropolis, which borders were definitely established after the Belgrade Peace in 1739, in that time it was the largest orthodox eparchy with Serbian believers. It's leader was archbishop Serafim, who originated from significant Rilski Monastery. Canceling the autocephaly of Patriarchy of Peć did not lead to relevant changes in Dabrobosnian Metropolis, because it's leader was the same archbishop, who performed his spiritual mission quite well. After his request of retrieving into his monastery, he was replaced by new archbishop, Kiril, who was leading the Metropolis for three years, until 1779, after which he went to Konstantinopolis. In 1780 his successor became archbishop Pajsije, who was leading Dabrobosnian Metropolis in very sensitive time, especially during the last Habsburg – Ottoman war from 1788 to 1791. Hostility towards Christians in that time in Bosnian Eyalet was increasing, because the Habsburg army called them for rebellion, and Pajsije was trying at the Porta to protect believers, telling them not to involve themselves in avanturistic moves for liberation, since there were no signs of it's success. Even though in the beginning he had misunderstanding with economically powerful Sarajevo Church Parish, he managed at the Porta in Konstantinopolis in 1793 to get the permission for reparation of the church in Sarajevo, which was destroyed in a fire, and by that he gained it's support and gratitude. Pajsije was the leader of the Eparchy until 1802, when he was inherited by archbishop Kalinik. After only two years of his leadership, the First Serbian Rebellion broke out, which significantly had an influence on the events in Bosnian Eyalet and in Dabrobosnian Metropolis in general.

KEY WORDS: Ottoman Empire, Patriarchy of Peć, Ecumenic Patriarchy, Dabrobosnian Metropolis, Sarajevo, church, archbishops, believers.